અમેરિકા - ઈરાન - વિવાદ**Mr. Harish D. Chouhan**
Dr. Mukesh H. Khatik**Abstract**

વિશ્વની મહાસત્તાઓ દ્વારા જે પ્રકારે પોતાના સ્વહિતને ધ્યાનમાં રાખીને જે પ્રકારની કામગીરી કરવામાં આવી અને તેનાથી સમગ્ર વિશ્વમાં અશાંતિનો માહોલ સર્જાયો હતો. ઈરાન સાથે કરવામાં આવેલ પરમાણુ સંધિમાંથી ખસી જઈ અમેરિકા દ્વારા તેના પર આર્થિક પ્રતિબંધ લગાવવા તેના સ્વહિતને દર્શાવે છે. ઈરાન અને અમેરિકા વચ્ચે વર્ષોથી ઓછલ અને ધાર્મિક મતભેદો વધી રહ્યાં છે જેનો દુરુપયોગ આર્થિક મહાસત્તા અમેરિકા ગેરકાયદેસર લાભ ઉઠાવી રહ્યું છે.

Keywords: ઈરાન અને અમેરિકા, પરમાણુ સંધિ, વૈશ્વિક મતભેદ, આર્થિક

૧૯૫૦માં તત્કાલિન રઝાશાહ પહેલવી (Rezashah Pahlavi) એ અમેરિકાના સમર્થનથી ઈરાનમાં પરમાણુ કાર્યક્રમની શરૂઆત કરી. ATOMS For Peace કાર્યક્રમ ના અંતર્ગત અમેરિકાએ ઈરાનમાં પ્રથમ વીજળી સયંત્ર સ્થાપવાની શરૂઆત કરી પરંતુ આ પરિયોજના પૂરી થયા પહેલા જ ઈરાનમાં રઝાશાહ પહેલવી વિરુદ્ધ માહોલ બનવા લાગ્યો અને રાજકીય ઊથલ-પાથલનો દૌર - શરૂ થયો, વડાપ્રધાન મોસાદેક ને પકડી લેવામાં આવ્યા. વડાપ્રધાન મોસાદેક (Mosaddegh) ઈરાનની તેલની કંપનીઓનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરવા માંગતા હતા. આ કારણ થી જ તેઓને જેલ માં બંધ કરી દેવામાં આવ્યા અને અમેરિકા અને UK ના ઉદ્યોગપતિઓએ ઈરાનમાં મહત્વના ગણાતા એવા તેલનો વ્યાપાર કરી વધુ નફો મેળવ્યો USનાં આ કૃત્ય થી ઈરાનમાં અમેરિકા વિરુદ્ધ વિરોધ ફાટી નીકળ્યો અને રઝાશાહ પહેલવી વિરુદ્ધ બળવો થયો, અને અમેરિકા અને ઈરાન નાં રાજકીય સંબંધોનો અંત આવ્યો. ૧૯૭૯ માં ઈરાની વિદ્યાર્થીઓ ના એક જુથ અમેરિકી દૂતાવાસ (embassy) પર કબજો પર અમેરિકી નાગરિકો ને ૧ વર્ષ થી વધારે સમય સુધી બંદી બનાવી રાખ્યા હતા. ૧૯૮૦ માં ઈરાકનાં શાસક સદામ હુસૈને ઈરાન પર હુમલો કર્યો. આ યુદ્ધ માં ઈરાક તથા સદામ હુસૈન ને અમેરિકા નું સમર્થન હતું. આ યુદ્ધ ૮ વર્ષ સુધી ચાલ્યું હતું. ૧૯૭૯માં ઈરાન માં ઈસ્લામિક ક્રાંતિ થઈ અને તેના પ્રમુખ નેતા આયતુલ્લાહ ખોમેની (Ayatollah Khomeini) એ ચાલી રહેલા પરમાણુ કાર્યક્રમ ને બંધ કરી દીધો. ૧૯૯૦ માં મધ્ય-પૂર્વ ની સ્થિતિ જોઈને પરમાણુ કાર્યક્રમ ફરી શરૂ કરવામાં આવ્યો. આ પરમાણુ કાર્યક્રમ શરૂ કરવામાં રશિયા એ ઈરાન ની મદદ કરી હતી આ દરમિયાન ઈરાને યુરેનિયમ શોધવાની ટેકનોલોજી પણ શોધવા માંડ્યું. ૧૯૯૧માં

ઈરાકના શાસક સદામ હુસૈને કુવૈત પર આક્રમણ કર્યું ત્યારે અમેરિકાએ કુવૈત નો સાથ આપ્યો. અને ૨૦૦૩ માં પણ અમેરિકાએ રસાયણિક હથિયારોના નામે ઈરાક સાથે યુદ્ધ કર્યું અને સદામ હુસૈન ની સરકાર ને ઊખાડી ફેંકી.

અમેરિકા, ફ્રાંસ, જર્મની, બ્રિટન, રશીયા, અને ચીન સાથે ઈરાનની વાર્તા નો દૌર શરૂ થયો. છેવટે ૨૦૧૫ માં વિયેનામાં સંધિ થઈ જેણે ઈરાન પરમાણું સંધિ કહેવામાં આવે છે. ૨૦૧૮માં અમેરિકી પ્રમુખ ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પે ઈરાન પર આરોપ મૂક્યો કે ઈરાન વિયેના સંધિનો ઉપયોગ પરમાણું કાર્યક્રમ ચલાવવામાં કરી રહ્યું છે. આથી તે અમેરિકા વિયેના સંધિ થી અલગ થયું અને ઈરાક પર વધુ આર્થિક પ્રતિબંધો લાદવામાં આવ્યા. ૩ જાન્યુઆરી ૨૦૨૦ ના રોજ ઈરાનની રાજધાની બગદાદની નજીક ઇરાનિયન રિવોલ્યુશનરી ગાર્ડ્સ કોર્પ્સ (Islamic Revolutionary Guard Corps) ફોર્સના વડા જનરલ કાસીમ સુલેમાની ની અમેરિકા દ્વારા કરાયેલ હુમલામાં મોત થયું તેના જવાબમાં ૮ જાન્યુઆરીએ ઈરાને ઈરાકની રાજધાની બગદાદની નજીક આવેલ અલ-અસદ અને ઇરબીલ ખાતે અમેરિકન કેમ્પ પર ૨૪ જેટલી મિસાઈલો દાગી હતી. આ મિસાઈલો માની એક મિસાઈલે યુકેનનાં પ્લેન સાથે પણ ટકરાઈ હતી. ૧૭૬ જેટલા યાત્રી તેમાં હતા. જેઓ ની આ હુમલા મા મોત થઈ. ત્યારબાદ ઈરાને પોતાની ભૂલ સ્વીકરી અને યાત્રીઓના પરિવારોને આર્થિક મદદ કરવાની પણ વાત કરી. ઈરાનના મિસાઈલ હુમલા બાદ અમેરિકી પ્રમુખનું નિવેદન આવ્યું કે બધું જ સારું છે, પણ હવે જો ઈરાન અમેરિકી કેમ્પો પર હુમલો કરશે તો અમે ઈરાન નાં ૫૨ સાંસ્કૃતિક ઐતિહાસિક સ્થળોએ હુમલાઓ કરીશું. વિશ્વભરમાં સૈનિક શક્તિનું રેંકિંગ આપતી વેબસાઇટ ગ્લોબલ ફાયરપાવર અમેરિકા ને મિલિટરી શક્તિ ની દ્રષ્ટિ એ નંબર ૧ ગણે છે જ્યારે ઈરાક ૧૪માં ક્રમે આવે છે.

	Iran	USA	
સૈનિકો	૫,૨૩,૦૦૦	૧૩ લાખ	
એરક્રાફ્ટ	૪૦૭	૩૩૧૮	(લડાકું વિમાનો)
યુદ્ધ ઉપયોગી હેલિકોપ્ટર	૧૦૦	૬૪૧૭	
ટેન્ક	૨૮૯૫	૮૭૨૫	

પરંતુ અમેરિકા ને ખ્યાલ છે કે જો માત્ર શસ્ત્રો અને સૈનિક શક્તિની તાકાતથી યુદ્ધ જીતી લેવાતું હોત તો વિયેતનામ અને અફઘાનિસ્તાનમાં તાલિબાનો નો અંત થઈ ગયો હોત. ઈરાન દ્વારા ઈરાકમાં કરાયેલ અમેરિકી એરબેઝ અલ-અસદ અને ઇરબીલ ખાતે કરાયેલ હુમલા બાદ અમેરિકી પ્રમુખ દ્વારા થોડાક જ દિવસો બાદ બિનશરતી વાર્તા કરવાની ઓફર ને શું સમજી શકાય? તાજેતરમાં, ઈરાન, રશિયા અને ચીનનું નૌકાદળ હિંદ મહાસાગરમાં સંયુક્ત રીતે નૌકાદળ અભ્યાસ કરવાનું હતું જે બતાવે છે કે ઈરાન આ બે મહાસત્તાઓ સાથે સીધા સંપર્કમાં છે અને સંરક્ષણ ક્ષેત્રે ચીન અને રશિયા ઈરાનને મદદ કરી શકે છે. ચીન અને રશિયા આ બંને દેશોના વ્યાપારિક હિતો પણ મધ્ય-પૂર્વ સાથે જોડાયેલાં છે અને તેઓ આ વિસ્તારમાં

અમેરિકાના પગપેસારવાનો સતત વિરોધ કરી રહ્યા છે. અમેરિકાના મિત્ર દેશ કેનેડા એ પણ પોતાના ૫૦૦ સૈનિકો ઈરાકમાંથી હટાવવાની કાર્યવાહી શરૂ કરી દીધી છે જેથી ખ્યાલ આવે છે કે અમેરિકા આ મામલે એકલું પડી ગયું તેમ લાગે છે.

અમેરિકી પ્રતિબંધ ઈરાનની સાથે કરવામાં આવેલ સંધિનું ઉલ્લંઘન તથા એકપક્ષીય હોવાથી યુરોપીય સંઘ તથા ચીન આ પ્રતિબંધોને યોગ્ય માનતા નથી. અમેરિકા ને ખ્યાલ છે કે જો તે ઈરાન પર હુમલો કરશે તો મધ્ય-પૂર્વ માં ઈરાન સમર્થિત ગુટો(સમૂહ) જે સીરિયા, લેબનોન, પેલેસ્ટાઇન, ઈરાક, યમન, બેહરીન, અફઘાનિસ્તાન, પાકિસ્તાનમાં છે તેઓ પણ આ દેશોમાં હુમલાઓ કરશે અને હિંસાની પરિસ્થિતિ સર્જશે – અને આથી મધ્ય-પૂર્વ તથા એશિયા જ નહીં પરંતુ સમગ્ર વિશ્વને નુકશાન થશે અને વૈશ્વિક તેલ સંકટ સર્જશે.

સંદર્ભ

1. અન્તરાષ્ટ્રીય રાજનીતિ -ડૉં બી ઇલ ફ઼િયા, ડૉં કુલદીપ ફ઼િયા
2. ગુજરાતી સમાચાર પત્રો- દિવ્ય ભાસ્કર, સંદેશ, ગુજરાતી સમાચાર
3. હિન્દી સમાચાર પત્ર- દૈનિક જાગરણ, જનસતા
4. Drishti IAS- Article, Vision IAS- Article,
5. English News Paper-, The Hindu, The Indian Express
6. You Tube-Channel Study IQ, RS TV, ONLY IAS,

Mr. Harish D. Chouhan
Research Scholar (Ph.D) Reg. No. 8842
Gujarat University, Ahmedabad
&
Dr. Mukesh H. Khatik
(Guide), Head
Dept. of Political Science
Gujarat University, Ahmedabad